

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

**НАУКА В СИСТЕМІ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ**

Методичні вказівки з вибіркового курсу
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 034 «Культурологія»

ОДЕСА
2024

УДК 17.023.36:001(076.6)

НЗ4

Укладачі:

В. В. Готинян-Журавльова, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри культурології факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

І. В. Сумченко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

М. В. Карпенко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

В. Л. Левченко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету історії та філософії

ОНУ імені І. І. Мечникова

Протокол № 3 від 29 листопада 2023 р.

НЗ4

Наука в системі культурологічного знання : метод. вказівки з вибіркового курсу для здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти спец. 034 «Культурологія» / уклад.: В. В. Готинян-Журавльова, І. В. Сумченко. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2024. 40 с.

Методичні вказівки призначені для здобувачів денної і заочної форм навчання, які вивчають курс «Наука в системі культурологічного знання». В методичних вказівках міститься опис навчальної дисципліни, зазначається її мета і завдання. Також представлена розширена програма курсу, теми семінарських занять і питання до семінарських занять. Особлива увага приділяється самостійній роботі студента, а особливо самоперевірки. Крім питань до заліку, в методичних вказівках містяться питання для самоперевірки. Крім того, в методичних вказівках надані тестові завдання для самоперевірки. Авторами надана рекомендована для курсу література та зазначені інформаційні ресурси.

Методичні вказівки до курсу «Наука в системі культурологічного знання» підготовлені згідно з вимогами до методичної літератури.

УДК 17.023.36:001(076.6)

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2024

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМА 1. ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК НАУКИ. ПЕРІОДІЗАЦІЯ НАУКИ	8
<i>Список рекомендованих джерел та літератури за темою</i>	16
<i>Питання для самоконтролю</i>	16
ТЕМА 2. ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕПОХИ НА РОЗВИТОК ЗНАННЯ	17
<i>Список рекомендованих джерел та літератури за темою</i>	24
<i>Питання для самоконтролю</i>	24
ТЕМА 3. МИСТЕЦТВО І ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЯК ЗАСОБИ ПІЗНАННЯ СВІТУ	26
<i>Список рекомендованих джерел та літератури за темою</i>	30
<i>Питання для самоконтролю</i>	31
САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧА	31
ТЕМАТИКА ЕССЕ	34
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	35
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	36
ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ	39

ПЕРЕДМОВА

Запропоновані методичні вказівки є короткою презентацією змісту навчальної дисципліни «Наука в системі культурологічного знання», яку викладають здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 034 «Культурологія» в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Методичні вказівки відповідають робочій програмі дисципліни «Наука в системі гуманітарного знання», яка складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів спеціальності 034 Культурологія.

Метою навчальної дисципліни «Наука в системі культурологічного знання» є формування у здобувачів базових уявлень, які стосуються предметної області науки як складової сучасної культури, аналіз наукового знання, осягнення закономірностей розвитку науки, аналіз змін, які відбуваються в науці, та наукових відкриттів в межах соціально-культурних подій, поєднання знань, які були отримані студентами під час навчання, з аналізом сучасних наукових концепцій і теорій, вивчення методів отримання і подальшого аналізу наукових знань, аналіз можливості інтуїтивного отримання знання.

Основні завдання навчальної дисципліни: сформувати у здобувача вищої освіти освітнього ступеня «магістр» низку загальних, фахових та спеціальних фахових компетентностей, які є достатніми для виконання професійних обов'язків за спеціальністю «Культурологія»; ознайомити здобувачів з сучасними концепціями розвитку наукового знання, підкреслити вплив антропологічного та соціокультурного факторів на розвиток науки; забезпечити повне досягнення студентами програмних компетентностей та очікуваних результатів навчання за дисципліною «Наука в системі культурологічного знання».

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних *компетентностей*:

а) *загальних (ЗК)*: ЗК01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК02. Здатність спілкуватися іноземною мовою. ЗК03. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК07. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість;

б) *фахових (ФК)*: ФК01. Усвідомлення взаємозв'язку культурних текстів та контекстів. ФК03. Здатність виявляти культурні потреби суспільства та його окремих груп, визначати шляхи їх задоволення,

забезпечувати культурні права і свободи людини. ФК04. Усвідомлення соціальної та етичної місії культуролога, а також можливостей та особливостей практичного використання культурологічного знання. ФК08. Здатність організувати роботу та здійснювати керівництво закладами культури, а також відповідними структурними підрозділами підприємств і установ, враховуючи економічні, законодавчі й етичні аспекти. ФК09. Здатність до розв'язання актуальних проблем культури з урахуванням особливостей міжкультурної комунікації та ширшого контексту відповідних проблем;

в) *програмні результати навчання (ПРН):* ПРН1. Розуміти специфіку та особливості реалізації культурних ідей, образів, та смислів, а також критично оцінювати можливості їхньої інтерпретації для розв'язання суспільно-значимих проблем. ПРН2. Аналізувати текстові та візуальні джерела інформації щодо культурних явищ та процесів, верифікувати інформацію у відповідності до професійних задач. ПРН3. Аналізувати культурні права та свободи людини, форми та механізми їхньої ідентифікації, інкультурації, культурної адаптації з врахуванням регіональної специфіки. ПРН5. Організувати та підтримувати комунікації з органами влади, науково-дослідними установами, інформаційно-аналітичними службами, засобами масової інформації з питань культури.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен

знати:

- взаємозв'язок культурних текстів та контекстів;
- специфіку та особливості реалізації культурних ідей, образів, та смислів;
- базові поняття предметної області науки;
- основні етапи розвитку науки в межах світової культури;
- види знання, основні форми пізнання;
- характерні ознаки наукового знання;
- основні закономірності росту наукового знання;
- вплив соціокультурних явищ і подій на розвиток науки;
- роль антропологічного фактору на розвиток науки;
- специфіку та особливості реалізації культурних ідей, образів, та смислів;
- культурні потреби суспільства та його окремих груп;

- культурні права і свободи людини;

вміти:

- розв'язувати актуальні проблеми культури з урахуванням особливостей міжкультурної комунікації;

- аналізувати текстові та візуальні джерела інформації щодо культурних явищ та процесів, наукових відкриттів;

- верифікувати інформацію у відповідності до професійних задач;

- використовувати сучасні методи пізнання;

- пояснювати сучасні закономірності розвитку наукового пізнання;

- аналізувати сучасну наукову картину світу;

- розрізнити наукове знання від позанаукового;

- виокремлювати категорії сучасної науки;

- досліджувати процес розвитку науки;

- встановлювати взаємовпливи науки та інших культурних сфер;

- досліджувати роль наукових парадигм в процесах формування сучасного культурного континууму.

Курс має обсяг 3 кредити і передбачає проведення лекцій (30 годин), самостійну роботу (60 години). Передбачається залік.

Як було зазначено, методичні вказівки відповідають робочій програмі дисципліни «Наука в системі культурологічного знання», яка складається з одного змістовного модуля, який містить в собі три теми. У межах першої теми «**Вплив соціокультурних факторів на розвиток науки. Періодизація науки**» розглядаються питання, пов'язані з передумовами виникнення науки, періодизації науки. Розглянуто кожен період розвитку науки із зазначенням соціокультурного, релігійного впливу або впливу традицій на розвиток науки. Окремо розглядається проблема розрізнення наукового і позанаукового знання, зазначені види позанаукового знання, які існують у XXI столітті. Також розглядаються пізнання як процес накопичення і розвитку знання, постійне вдосконалення, розширення, відтворення знання; види пізнання: ігрове, міфологічне, художня форма пізнання, філософське, релігійне.

У межах другої теми «**Вплив соціокультурних особливостей епохи на розвиток знання**» наведені закономірності розвитку наукового знання, від перших, запропонованих Г. Галілеєм, до найбільш визнаних у XX столітті концепцій критичного реалізму К. Поппера, концепції наукової революції Т. Куна, концепції науково-дослідницької програми І.

Лакатоса тощо із зазначенням впливу антропогенних та соціокультурних факторів.

У межах третьої теми «**Мистецтво і феноменологія як засоби пізнання світу**» феноменологія розглядається як вихід за межі природних настанов. Мистецтво аналізується як досвід вмирання емпіричного «я». Також йдеться про сутність і призначення мистецтва. Окремо розглядається поняття «відсторонення». На останок аналізується можливість застосування досвіду відсторонення речей до наукових відкриттів, особливо тих, які відбуваються евристичним шляхом.

ТЕМА 1. ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК НАУКИ. ПЕРІОДІЗАЦІЯ НАУКИ

Структура теми:

1. *Передумови виникнення науки.*
2. *Наукове знання і позанаукове знання.*
3. *Пізнання. Види пізнання.*
4. *Особливості давньогрецької науки, її зв'язок з філософією. Вплив на науку соціокультурних особливостей тогочасного суспільства.*
5. *Наука в період середньовіччя. Вплив теології на розвиток науки.*
6. *Наука в епоху Відродження.*
7. *Філософія Нового часу та її вплив на формування науки*
8. *Вплив ідей Просвітництва на розвиток науки як професійної діяльності.*
9. *Вплив політичних та соціально-історичних фактів на розвиток науки у ХІХ-ХХ ст.*
10. *Проблеми етики та відповідальності вченого за подальше використання його винаходів. Прикладна наука ХХІ століття: вплив замовника на подальший хід дослідження.*

У контексті опанування зазначеної теми здобувачі мають звернути увагу на вплив, який справляють події та процеси, котрі відбуваються у соціумі в певний час і в певному культурному середовищі, на розвиток науки, на появу і розповсюдження позанаукового знання. Здобувачам пропонується проаналізувати джерела та літературу за зазначеною темою і визначити вплив на розвиток науки культурних особливостей епохи, філософії, релігії, ідеології. Рекомендується проаналізувати опубліковані джерела та визначити можливість їхнього використання у власних дослідженнях.

Передумови виникнення науки. Однією з головних причин виникнення науки є формування суб'єктно-об'єктних відношень між людиною і природою. Розвиток науки пов'язано з формуванням речі, розвитком рахунку, виникненням мистецтва, формуванням писемності, виникненням філософії. Накопичення знань відбувається з появою цивілізації та писемності. Відомі досягнення давніх цивілізацій, наприклад, єгипетської, месопотамської, в галузі астрономії, математики,

медицини. Однак в умовах панування міфологічної, дораціональної свідомості всі досягнення були чисто емпіричного та практичного характеру. У таких умовах не було сенсу в доведенні, проясненні або обґрунтуванні знання. Сама вимога «довести» теорему здалася би блюзнірством в умовах авторитарної передачі знань від вчителя до учня, притаманній цьому періоду.

Наукове знання і позанаукове знання. Наука є галуззю людської діяльності, яка націлена на отримання і систематизацію об'єктивних знань про дійсність. Слово «знання» застосовують принаймні в трьох значеннях: в широкому сенсі як наявність інформації про певні предмети, явища, події, особистості, як вміння, навички, які базуються на наявності знань, їхньої практичної націленості (як щось зробити), в вузькому сенсі як особлива пізнавальна одиниця. Знання найчастіше визначають як реальність, що дана у свідомості людини, яка в результаті своєї діяльності, ідеально відтворює об'єктивні закономірні зв'язки реального світу. Ознаками наукового знання є доказовість (там, де неможливо строге доведення, використовують обґрунтування), експліцитність (подання наукового знання в явному для інших вигляді, письмовому чи усному), загальнозначимість (знання має бути однаково сприйнято усіма членами наукового співтовариства), референціальність, валентність (істинність чи хибність), рефлексивність, системність.

Окрім наукового знання аналізу потребує і позанаукове знання. Виокремлюють наступні види позанаукового знання (за В. П. Кохановським): ненаукове, донаукове, паранаукове, хибнонаукове, квазінаукове, антинаукове та псевдонаукове знання. Ненаукове знання розуміють як розрізнено несистематичне знання, яке не можна формалізувати та описати законами, та яке суперечить існуючій науковій картині світу. Донаукове знання – знання, яке є прототипом, передумовою наукового знання. Паранаукове знання – знання, яке несумісне з існуючим гносеологічним стандартом, вчення про феномени, пояснення про які не відповідають критеріям науковості. Хибнонаукове знання – знання, в якому свідомо використовуються домисли та упередження. Квазінаукове знання «знаходить» собі прибічників, спираючись на методи насилля та примусу, зазвичай воно знаходиться під впливом ідеологічного режиму. Антинаукове знання – знання утопічне, яке викривляє уявлення про дійсність. Псевдонаукове знання – інтелектуальна активність, пов'язана зі спекуляцією на сукупності

популярних теорій. Рекомендується прочитати роботу Дж. Холтон «Що таке «антинаука»? та проаналізувати феномен науки і позанаукових видів знання.

Пізнання. Види пізнання. Пізнання є процесом накопичення і розвитку знання, постійного вдосконалення, розширення, відтворення знання. Види пізнання: ігрове, міфологічне, художня форма пізнання, філософське, релігійне. Однією з перших історичних форм пізнання є ігрова форма. Гра виступає важливим елементом пізнання як дітей, так і дорослих, в процесі якої відбувається пізнання навколишнього світу. Специфікою міфологічного пізнання є фантастичне відображення реальності, художня переробка інформації про природу і суспільство народною фантазією. Художнє пізнання потім відбилося у мистецтві. Філософське пізнання є накопиченням перших теоретичних уявлень про світ. Релігійне пізнання визначається безпосередньою формою відношення людини до пануючих над нею сил. Містить у собі певне (інколи хибне) уявлення про дійсність.

Особливості давньогрецької науки, її зв'язок з філософією. Вплив на науку соціокультурних особливостей тогочасного суспільства. В Давній Греції, починаючи з VI ст. до н. е., розпочинає формуватися раціоналістичний стиль мислення. Практика, яка була перейнята давніми греками у давніх єгиптян і вавилонян, доповнюється теоретичними міркуваннями, встановлюються правила логічних міркувань, вводиться поняття «гіпотеза». Антична наука мала уможлядний характер. Експериментів майже не було, за поодинокими випадками, наприклад, експерименти Архімеда. Уможлядна наука відповідала духу античної доби, де вільні люди могли не займатися фізичною працею. Філософи не намагалися поєднати науку з практикою, а, навпаки, пишалися дотичністю до «чистих» уможлядних умовиводів.

Наука в період середньовіччя. Вплив теології на розвиток науки. Проблема співвідношення раціонального знання з християнською вірою пролунала в патристиці II ст., зокрема, у вигляді питання Тертуліана: «Що спільного у Афіні з Єрусалимом?» Компромісне розв'язання даної проблеми надано Августином: «Вірний напрям дослідження має починатися з віри». Середньовічна свідомість орієнтована здебільшого на міжособистісні відносини, де переважають емоційні сторони. Цим пояснюється домінування в середньовічній свідомості ціннісно-емоційного ставлення до світу над пізнавально-раціональним. Для

людини епохи Середньовіччя в якості визначального виступає ставлення до Бога, а ставлення до природи є вторинним і похідним від ставлення до вищих сил. Тому знання природи підпорядковане «почуттю Божества». Знання розглядається не як головна мета духовної діяльності, а як її побічний продукт. Виникає нова ієрархія наук, де на верхівці знаходиться теологія, а всі інші науки «прислужують» їй, що обумовлено історичними особливостями епохи. Середньовічні традиції пізнання спиралися на такі принципи: авторитету (схоластична традиція), ритуалу (герметична традиція, на основі якій виникають алхімія та ін.) та особистого досвіду (дослідно-емпірична традиція, де особистий досвід був і критерієм істинності, і основою композиційної структури тексту, і довіри аудиторії).

Середньовічна арабська культура і наука. Велике значення на Сході здобули твори Аристотеля, зокрема завдяки працям Ібн-Рушда. Ібн-Рушд розробив «теорію двох істин» – науково-філософської та теологічної. Як наука (філософія), так і релігія (теологія) міркують насамперед про Бога – першої і вищої причини всього існуючого і того, що пізнається. Але вони різні за способом своїх роз'яснень. Більш досконалий спосіб дає наука і філософія, котрі спиралися на логіку і докази. Теологія дає образне, чуттєве уявлення, пізнання Бога. Розвиток математики, фізики і астрономії. Найбільша в світі астрономічна обсерваторія побудована астрономом Улугбеком в Самарканді. Завдяки проведеним у обсерваторії спостереженням були написані «Нові астрономічні таблиці», які містили теоретичні основи астрономії і каталог положень 1018 зірок, що значно спрощувало подорожі торгівельних караванів вночі.

В XII-XIII ст. багато в чому завдяки хрестовим походам європейська наукова література збагатилася великою кількістю латинських перекладів з арабської і грецької мов. Стали доступними твори Платона, Аристотеля, Евкліда, Архімеда, Птолемея, Герона, ал-Хорезмі, Сабіта Ібн-Корри, Ібн-Сіні. Доля творів Аристотеля, які спочатку здалися церкві небезпечними, так само як і твори Ібн-Рушда (Аверроеса), була вдалою. Розпочинається повільний розвиток механіки. Алхімія, що склалася в епоху еллінізму на основі поєднання прикладної хімії єгиптян з грецької натурфілософією, містикою і астрологією, стає феноменом середньовічної культури. Алхімія - це спроба знайти спосіб отримання благородних металів через поєднання у різних пропорціях ртуті і сірки з передбаченням участі священних або містичних сил, засобом звернення до яких було слово.

Наука в епоху Відродження. В епоху Відродження відбувається поворот до емпіричного і вільного від догматизму дослідження. Цьому сприяє винахід книгодрукування, який спрощує і пришвидшує процес копіювання книжок. Наука доби Відродження була схожа на мистецтво, оскільки була результатом особистого творчого пошуку мислителя. Художник – це шукач справжніх образів, а мислитель – шукач істинних ідей. У кожного художника є власна техніка зображення, а у кожного мислителя є власний метод пізнання. Мислитель здатний проникнути за межі чуттєвого світу в задуми Творця. Вчені Відродження також вважали, що істини, які відкриваються розумом і не мають наочного вираження, йдуть начебто від Бога. Таким чином, вчені віддавали данину своєму часу, коли прийнято було вважати, що вищі істини можуть бути встановлені тільки Богом. Логіка мислення вимагала виходу за межі уяви, в сферу неназваного, яке все ж потрібно було якось назвати і позначити. Знання про те, що не можна уявити наочно, що є протиприродним з точки зору земного існування, лише в Новий час стали називати законами природи, а для вчених доби Відродження стало традицією посилатися на Бога або на універсальний Розум. Вчення М. Коперника про геліоцентризм зустріло протидію. Долі Г. Галілея і Дж. Бруно у контексті особистого вибору. Ідеї М. Кузанського щодо сутності людської особистості як вираження загального, тобто Бога. Вчення про суспільство і державу як заперечення божественності політичної влади, політична боротьба як рушійна сила історії.

Філософія Нового часу та її вплив на формування науки. Наприкінці XVI ст. відбувається буржуазна революція в Нідерландах, в середині XVII ст. – в Англії. Це означає народження нового класу – буржуазії. Економічна діяльність, інтереси практичного життя ведуть до дійсного пізнання світу, зокрема природи, до орієнтації на пізнання, яке б не було засновано лише на цитатах із Біблії, а спиралося б на практичний досвід. Новий час – період виникнення науки як такої. З'являється професія вченого, до цього її не існувало. Поступово починається професійна підготовка вчених в університетах. Виникають перші форми наукової комунікації, з'являється можливість практичного застосування досягнень науки (багато в чому завдяки активному розвитку економічних відношень), поступово зростає престиж професії вченого. Для науки Нового часу характерна орієнтація на пізнання дійсності, яка спиралося, в першу чергу, на відчуття. Одночасно перед філософами і

природознавцями постає питання про сутність і характер самого пізнання. Орієнтація на чуттєве і практичне пізнання зумовлено розвитком емпіричної науки, застосування результатів якої вимагало тогочасне суспільство, а намагання з'ясувати взаємозв'язки веде до збільшення раціонального способу пізнання. Формуються два протилежних погляди на метод пізнання: дедукція Р. Декарта та індукція Ф. Бекона. Наука Нового часу зорієнтована на активне пізнання таємниць природи і на практичне використання її результатів. Наука має приносити суспільну користь.

Вплив ідей Просвітництва на розвиток науки як професійної діяльності. Період виникнення академій та рівнозначних їм наукових товариств. Одним з перших у 1660 році було засноване Лондонське королівське товариство з розвитку знань про природу, затверджене Королівською хартією у 1662 році. Перший президент – сер Роберт Морей, а першим куратором експериментів і секретарем був Роберт Гук. Лондонське королівське товариство було приватною організацією, незалежною від урядових наукових установ. Воно відіграло важливу роль в організації і розвитку наукових досліджень Англії. Академії та наукові товариства сприяли розповсюдженню наукових знань і заохочували наукові дослідження. Професія вченого набуває престижності. У 1666 році заснована королем Франції Людовиком XIV за пропозицією Жана-Батиста Кольбера Французька академія наук для заохочення та захисту французьких наукових досліджень. До цього у Франції існувала організована кардиналом Ришельє Академія франсез для піклування про стан французької мови. Перші 30 років свого існування Академія наук не мала офіційного статусу. На відміну від Лондонського королівського товариства вона була утворена як урядовий орган і мала стояти осторонь від політики та уникати дискусій на релігійні та соціальні теми, регулярно оголошувалися конкурси на найкращі наукові дослідження. В 1700 році за активної участі Г. Ляйбніца заснована Пруська (Берлінська) академія наук, де для наукових досліджень вчені отримали обсерваторію, анатомічний театр та ботанічний сад. Крім того, друкується багато наукової, філософської та полемічної літератури, зокрема, «Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел» під керівництвом Д. Дідро.

Професіоналізація науки спричиняє необхідність відтворення суб'єкта науки, спеціальної підготовки вчених-професіоналів через

систему освіти. У цей час формується нова модель освіти, яка передбачає викладання груп окремих наукових дисциплін. В кінці XVIII - на початку XIX ст. дисциплінарно організована наука включає в себе чотири основні блоки наукових дисциплін: математику, природознавство, технічні та соціально-гуманітарні науки.

Вплив політичних та соціально-історичних фактів на розвиток науки у XIX-XX ст. Наприкінці XIX століття наука активно взаємодіє із суспільством. У безпосередньому зв'язку із запитаннями матеріального виробництва перед наукою поставали та були розв'язані нею складні теоретичні проблеми. Йшла послідовна диференціація окремих галузей науки на все вужчі, спеціальні галузі, і разом з тим відбувалася своєрідна інтеграція: окремі науки зв'язувалися між собою прикордонними дисциплінами (астрофізика, геохімія, біохімія) задля вирішення конкретних прикладних задач. Посилюється контакти між ученими різних країн. Утворюються постійно діючі міжнародні наукові організації. В кінці XIX – на початку XX століть помітно розвивається наукове суспільствознавство. Це час віри в прогрес, який засновано на розвиткові наукового знання та його застосування у всіх сферах суспільства. XX століття ознаменувалося бурхливими подіями, які знайшли відображення у розвитку соціальної теорії і наук про суспільство. Активно розвиваються соціальні науки, такі як економічна теорія, правознавство, політологія, соціологія, психологія та інші, що зумовлено потребами соціуму.

На початок XX століття наука стає новим ідолом західної культури. Результатами успіхів науки стала така галузь машинобудування як автомобільний транспорт. У 1898 році був проданий перший автомобіль Даймлера в Німеччині. Рішучий стрибок зроблено у розвитку літакобудування. У 1902 році піднявся в повітря перший літак братів Райт. У 1913 році здійснив перший політ чотирьохмоторний літак конструкції українського інженера Ігоря Сікорського. Перед тим, він сконструював гелікоптер. Відкриття мікрочасток та становлення атомної фізики та квантової механіки. Виникають нові уявлення про простір і час завдяки працям А. Ейнштейна. І Павлов відкрив, що матеріальні фізіологічні процеси, які відбуваються в корі головного мозку, лежать в основі поведінки людини та тварини. Він довів, що процес мислення є особливою властивістю високоорганізованої матерії. Виходять в світ відомі праці В. Вернадського, в яких було закладено сучасну екологію.

З'являється нова галузь знання – імунологія, яку започаткували І. Мечников і П. Ерліх. З. Фрейдом і його послідовниками започатковується теорія психоаналізу, яка справила величезне враження на мистецтво і літературу не лише Австрії, а й усього світу. Праці Н. Вінера і К. Шенона заклали основи кібернетики.

Проблеми етики та відповідальності вченого за подальше використання його винаходів. Прикладна наука XXI століття: вплив замовника на подальший хід дослідження. На філософському рівні в другій половині XX століття відбувається переосмислення принципів XIX століття з вірою у прогресі у всемогутність науки. Інше важливе переосмислення досягнень науки відбулося після Другої світової війни. «Справа лікарів» на Нюрнберзькому процесі, яка офіційно мала назву «США проти Карла Бранта», в ході якого в медичних злочинах було звинувачено 20 лікарів концентраційних таборів, один юрист і два чиновника. Основними пунктами злочину були примусові медичні дослідження, вбивство в'язнів для анатомічної колекції Августа Хірта, примусова евтаназія та стерилізація. Це змусило вчених замислитися над відповідальністю вченого за результати власних досліджень, переосмислити діючу в науці систему цінностей з її головною цінністю – цінністю людського життя.

Ішим яскравим прикладом застосування результатів наукових досліджень, який змусив вчених замислитися щодо відповідальності вченого за його власні розробки, стало створення атомної бомби, яку США використали проти Японії у 1945 році. Перед науковим суспільством постали нові виклики, пов'язані зі світовою війною, але, водночас, відповідь на ці виклики змусила вчених усвідомити що, хоча істина в науці і є морально нейтральною, але використання результатів наукових досліджень не є морально нейтральним. Поступово формується поняття наукової етики і відповідальності вченого.

Наука XXI століття стала переважно прикладною. Наукові дослідження стають більш складними і потребують багато дорогого обладнання. Науковці часто звертаються до спонсорів, які фінансують саме прикладні цікаві сьогоденню дослідження, як-то, винахід вакцини проти COVID-19. Виникає питання: кому саме належить відкрите знання – авторам або замовнику. Чи в цьому випадку несе вчений відповідальність за свою відкриття, адже він зазвичай не має можливості

вплинути на його застосування. Нові виклики перед вченими XXI століття.

Список рекомендованих джерел та літератури за темою:

1. Бесов Л.М. Історія науки і техніки. Харків: НТУ «ХП», 2004. 382 с.
2. Бокань В. Культурологія: Навч. посібник для вищих навчальних закладів. К.: «Каравела», 2000. 385с.
3. Історія наук и й техніки : навч. посіб. / Р. В. Гула, І. Г. Передерій, О. В. Вітринська, Л. Б. Гаращенко. К.: «Каравела», 2020. 240 с.
4. Ільїн В. В. Теорія пізнання. Соціальна епістемологія. Соціологія знання. К. Академічний Проект, 2020. 240с.
5. Культурологія. Курс лекцій / за ред. А. Баканурського, Г. Краснокутського, Л. Спуленко. К.: «Каравела», 2004. 385с.
6. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 370 с.
7. Основи культурології: Навч. посіб. / За ред. Л.О. Сандюк та Н.В. Щубелки. К.: Центр учбової літератури, 2012. 400 с.
8. Основи наукових досліджень: навч. посіб./ за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль «Книжкова Фабрика», 2014. 272 с.
9. Сінькевич О. Б. Основи культурології: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Дім «Ін-Юре; Вид. центр ЛНУ, 2009.
10. Шашкова Л. О. Гуманітарне пізнання: нові виклики епістемології *Вісник Національного авіаційного університету: Філософія. Культурологія.* 2006. № 1(3). С. 57-63.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть передумови виникнення науки.
2. Що таке знання повсякденне й знання наукове? Вкажіть основу наукового знання? Чи може такою основою вважатися повсякденне знання?
3. Що таке «позанаукове знання»? Які види поза наукового знання виокремлюються в сучасній науці і філософії?
4. Назвіть особливості (ознаки) наукового знання. Чи існують досконалі критерії науковості?
5. Чи існує одиниця наукового знання?
6. Що таке пізнання? Назвіть основні форми пізнання. Охарактеризуйте їх.

7. Назвіть особливості давньогрецької науки, її зв'язок з філософією. В чому полягає вплив на науку соціокультурних особливостей тогочасного суспільства?
5. Охарактеризуйте науку в період середньовіччя. Чи вплинула теологія на розвиток тогочасної науки?
6. Назвіть основні риси науки епохи Відродження.
7. Охарактеризуйте вплив філософії Нового часу на формування науки.
8. Вплив ідей Просвітництва на розвиток науки як професійної діяльності.
9. Оцініть вплив політичних та соціально-історичних фактів на розвиток науки у ХІХ-ХХ ст.
10. В чому полягають проблеми етики та відповідальності вченого за подальше використання його винаходів.
11. Прикладна наука ХХІ століття: вплив замовника на подальший хід дослідження.

ТЕМА 2. ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕПОХИ НА РОЗВИТОК ЗНАННЯ

Структура теми:

1. *Вплив традицій середньовічної науки і науки епохи Відродження на формування кумулятивної концепції кількісного росту знання Г. Галілея.*
2. *Конвенціоналізм А. Пуанкаре.*
3. *Критичний раціоналізм К. Поппера. Теорія пізнання без того, хто пізнає.*
4. *Концепція особистісного знання М. Полані і роль вченого в науковій картині світу.*
5. *Теорія наукових революцій Т. Куна: вплив наукових співтовариств на розвиток науки.*
6. *Дж. Агассі, революції в науці – окремі події або перманентні процеси.*
7. *Методологія науково-дослідних програм І. Лакатоса, роль евристик у науці.*
8. *Концепція методологічного плюралізму П. Фейєрабенда.*
9. *Л. Лаудан роль традиції у розвитку наукового знання.*
10. *«Кейс-стаді» – ситуативні дослідження.*

Для опанування даної теми здобувачам треба пригадати антропологічну та метафізичну картину розуміння світу, з якими вони ознайомилися в межах курсу «Філософія», окремі історичні події, пов'язані з розвитком науки, та закономірності розвитку науки. Здобувачам пропонується проаналізувати джерела та літературу за зазначеною темою і визначити вплив розвитку науки антропологічного фактору, культурних особливостей епохи, філософії, релігії, ідеології. Здобувачі мають зосередити увагу на діяльності окремих вчених, визначити вплив на їх світогляд соціокультурного середовища та певних історичних подій.

Вплив традицій середньовічної науки і науки епохи Відродження на формування кумулятивної концепції кількісного росту знання Г. Галілея. Г. Галілей висуває ідею щодо того, що за своїм змістом людське знання подібно до Божого знання. Відрізняється людське знання від Божого лише за кількістю: воно значно поступається останньому за обсягом. Ця ідея віддзеркалює представлення щодо науки, яке склалося за часів Середньовіччя, де наука «прислужувала» теології. Отже наукові знання не можуть переважати за обсягом і були точнішими за знання, що йде від Бога. Вплив епохи Відродження відчувається в самому порівнянні різних видів знання. Г. Галілей вважав, що кожен наступний крок у науці можна зробити спираючись лише на наявні дослідження. Нове знання завжди є більш довершеним, ніж старе. Значення мають лише ті елементи наукового знання, які відповідають сучасним науковим теоріям. Всі інші ідеї та принципи слід вважати помилковими.

Конвенціоналізм А. Пуанкаре. Конвенціоналізм – це напрям філософії, в якому угоди (конвенції) між вченими проголошуються основою наукових теорій. Основна ідея конвенціоналізму корінням сягає Античності. Так, задачею астрономії давні греки вважали спостерігати явища, що були представлені планетами. Епоха Відродження надала приклад конвенціоналізму в інструменталістській інтерпретації теорії М. Коперника. В межах ідеї конвенціоналізму угоди ґрунтуються на основі зручності та простоти і не пов'язані безпосередньо з критеріями істини. Наука, на думу А. Пуанкаре, є набором правил. Вона поєднує такі правила, яких слід дотримуватися задля отримання результату. А. Пуанкаре ототожнював об'єктивність і загальну значимість, бо вважав що об'єктивним може бути лише те, що загальне для багатьох. Поступово переосмислюється поняття «закон». Науковий закон стає умовно

прийнятим положенням, конвенцією, яка є необхідною для зручного опису відповідного явища. Довільність вибору основних законів обмежена з одного боку, вимогою простоти, з іншого, необхідністю успішного їх застосування. У даній концепції визначалася велика роль інтуїції як важливого інструменту наукового відкриття.

Критичний раціоналізм К. Поппера. Теорія пізнання без того, хто пізнає. Раціоналізм для К. Поппера виступає і як характеристика наукового знання, і як спосіб поведінки вчених в процесі дослідження. Критичний раціоналізм є принципом безкомпромісної критики, принципової гіпотетичності знання, оскільки будь-яка претензія знання на абсолютну істинність, а його думку, нераціональна. К. Поппер вважав, що традиція постійної і раціональної критики є властивістю, що належить науці з самого її початку і до сьогоднішнього дня. Він вважав, що Фалес Мілетський разом з Анаксимандром Мілетським заснували критичну традицію наукових шкіл. Критика Анаксимандром ідей свого вчителя Фалеса нічого не дали б, якщо їх потім не розвивали. Ця критична традиція сформувалася шляхом засвоєння методу критики існуючого пояснення і наступного переходу до нового вдосконаленого пояснення, яке, в свою чергу, теж буде критикуватися. Саме в цьому К. Поппер вбачає метод науки.

Вчений аналізує проблему демаркації наукового і ненаукового знання і висуває принцип фаллібалізму: будь-яка теорія ненадійна і містить у собі помилки. Продовжуючи аналіз наукового знання, він пропонує принцип фальсифікації або верифікація наукового знання шляхом його фальсифікації: неможна остаточно підтвердити теорію, але її можна спростувати (фальсифікувати). Науковим є не те, що дано як істина в останньої інстанції, а те, що може бути спростовано. Зростання наукового знання шляхом висунення гіпотез і можливого їх спростування.

Вчений запропонував концепцію «трьох світів» – фізичного, ментального і «світу об'єктивного знання». Проблеми, проблемні ситуації, теоретичні системи, наукові ідеї, критичні роздуми, дискусії, критичні суперечки – мешканці третього світу. Третій світ розглядався як продукт людської діяльності, але дослідники лише продукують теорії, далі вони потрапляють у третій світ, де існують вже окремо від свого автора. Тобто третій світ є повністю автономним і вчені, філософи лише «наповнюють» його власними ідеями, майже не впливаючи на його

подальший розвиток. Третій світ також впливає на тих, хто навчається. Але К. Поппер наголошує на потенційній можливості існування третього світу без суб'єкта пізнання.

Концепція особистісного знання М. Полані і роль вченого в науковій картині світу. Концепція М. Полані суперечить критичному раціоналізму К. Поппера і позитивізму як такому. Він критикує розповсюджене в науці позитивіське протиставлення філософії та науки. М. Полані наполягає на тому, що людині властиве не абстрактне проникнення в сутність речей самих по собі, а й співвіднесення реальності з людським світом. Отже, будь-яке намагання елімінувати людський фактор з картини наукового світу веде не до об'єктивності, а до абсурду. Задля подолання хибного ідеалу деперсоніфікації наукового знання. М. Полані підкреслює, що науку створюють люди, які мають певну майстерність. Мистецтву пізнавальної діяльності неможна навчитися лише за підручником. Для цього необхідно постійна робота поряд з майстром. Вчені, які працюють над певними науковими задачами, не можуть бути автоматично змінені іншими. Для пізнавальної і наукової діяльності важливими є особистий досвід вченого, його переживання, зацікавленість у результаті, система цінностей. Ідеал наукового знання, на думку М. Полані, об'єктивний зміст і конвенційна форма. Вчений наголошує на наявності периферійне знання.

Теорія наукових революцій Т. Куна: вплив наукових співтовариств на розвиток науки. Т.Кун розглядав науку як діяльність наукових співтовариств. В розвитку будь-якої науки він виокремлював два періоди – період «нормальної науки» та період наукових революцій. В період нормальної науки в певній галузі науки панує одна єдина парадигма – наукова теорія або сукупність наукових теорій, яка приймається науковим співтовариством як провідна теорія і впливає на подальший розвиток науки. Парадигма має бути прийнята науковим співтовариством як провідна теорія, а наукове співтовариство – вчені, які об'єднуються навколо певної парадигми, визнають її, працюють в її межах.

Парадигма є способом діяльності наукових співтовариств. Нормальна наука зайнята в основному вирішенням головоломок, накопиченням знань, вирішенням складних задач і проблем. Але в процесі роботи виникнення і поступово накопичуються аномалії. Виникають завдання, які неможна розв'язати в рамках даної парадигми. Спочатку

дослідникам ввижається, що вони помилилися, згодом, більшість науковців може вважати себе неспроможними розв'язати складну задачу, але не відмовитися від парадигми, визначити: що неможливо розв'язати задачу в рамках існуючої парадигми. Поступово, інколи дуже повільно зменшується віра у парадигму, приходять усвідомлення того, що парадигма не може бути інструментом для успішного вирішення головоломки. Наступає криза і розпад наукового співтовариства, яке було об'єднано вірою у парадигму. Певна частина дослідників продовжує вірити в спроможність парадигми розв'язати будь-яку задачу, інші – шукають альтернативні шляхи вирішення. Кінець періоду кризи настає тоді, коли група науковців доказала спроможність запропонованої ними гіпотези вирішити проблеми, пояснити факти, вирішити задачі-головоломки, усунути аномалії і, тим самим, схилила на свою сторону більшість вчених. Наукове співтовариство об'єднується навколо нової парадигми. Знов настає період нормальної науки. Виникає питання щодо можливості порівняння і співвіднесення парадигм. Що відбувається з теорією у період нормальної науки? Наукові революції і прогрес у розвитку науки.

Дж. Агассі, революції в науці – окремі події або перманентні процеси. Дж. Агассі аналізує три розповсюджені точки зору на розвиток науки. Крім того, він підіймає актуальну і вкрай мало розроблену проблему: побоювання вченого втратити контакт зі своїми колегами і що внаслідок цього може відбутися. Після об'єктивної науки періоду позитивізму, дослідник акцентує увагу на особистості вченого, його емоційному і психологічному станах і впливу його настрою на роботу. Чи консервативні вчені поважного віку? З яких причин переважна більшість вчених поважного віку стає консервативними і «тримається», не бажає змінювати точку зору? Чи відбувається «конфлікт поколінь» у науці? Чи консервативні самі канони науки? Всі ці питання чи не вперше аналізує дослідник. Протидія антинауковій революції як сильний і найчастіше єдиний аргумент консерваторів проти революції. Недовершеність критерії наукової теорії як ще один аргумент консерваторів. Чи є консерватизм властивістю характеру, чи це властивість мислення? Дж. Агассі використовує термін «перманентна революція», який, на його думку, якнайкраще характеризує події, що відбуваються в науці.

Методологія науково-дослідних програм І. Лакатоса, роль евристики у науці. І. Лакатос виступає супротивником протиставлення

теорії фактам і спростування, відсторонення теорії, яка суперечить фактам. Він намагається «віддалити» теорію від фактів, вводячи складну конструкцію науково-дослідницьких програм (НДП). Структура науково-дослідницьких програм: жорстке ядро, захисний пояс, позитивна і негативна евристика. Жорстке ядро містить в собі декілька теорій, законів, незмінних принципів, які відбивають сутність науково-дослідницької програми. Захисний пояс містить у собі допоміжні гіпотези, часткові випадки, висновки з теорій, які «відбивають» факти, можуть змінюватися. Позитивна евристика містить у собі методологічні правила, шляхи розвитку досліджень, яких слід дотримуватися задля досягнення результату. Негативна евристика складається з методологічних правил, які обмежують усі можливі шляхи розвитку дослідження. Негативна евристика довгий час піддавалася сумніву, адже вона містить у собі обмеження, заборону. І. Лакатос пояснив необхідність негативної евристики для науки, адже вона заперечує шляху продовження дослідження, які можуть не відповідати жорсткому ядру. Захисний пояс і обидві евристики необхідні задля збереження жорсткого ядра, від безпосереднього протистояння фактам. І Лакатос виокремив дві стадії розвитку науково-дослідницьких програм: прогресивна стадія НДП і регресивна стадія НДП. Прогресивна НДП передбачає факти, теоретична частина сильніша за експериментальну. Регресивна НДП та, в якій теоретична складова не встигає пояснювати факти. На думку І Лакатоса, регресуючи НДП зайнята «самовиправданням». Що відбувається зі НДП у період регресу? Особливості НДП і роль НДП у сучасній науці – питання, які обговорював дослідник.

Концепція методологічного плюралізму П. Фейєрабенда. Що є наукою, як вона функціонує, які її результати? П. Фейєрабенд спочатку ставить питання про існування єдиного наукового методу. Однак згодом він змінює точку зору, висуваючи принцип плюралізму у науці. Наука, він позначає, як процес розмноження теорій. Вчений висуває принцип проліферації, згідно з яким багатство будь-якої науки визначається кількістю і розмаїттям теорій, які співіснують як рівні. П. Фейєрабенд вважає, що авторитет у науці не більше ніж авторитет будь-якої іншої форми життя, будь-то релігійні співтовариства або племена, які об'єднані міфологією. Між магією давніх людей і сучасною наукою немає принципової різниці, оскільки обидва дають задовільні для свого часу відповіді на актуальні для людства запитання, вважав П. Фейєрабенд.

Вчений наголошував на неприпустимості будь-якої форми наукового шовінізму, відповідно до якого всі гіпотези, які є несумісними з наукою і її результатами, мають бути видаленими з науки. Тільки ті припущення, які на перший погляд є абсурдними, можуть стати основою майбутньої наукової революції. Більшість наукових співтовариств він називав «зграєю інтелектуальних паразитів», що розробляють свої убогі проекти за гроші платників податків і нав'язують їх молодому поколінню. Наука має розвиватися лише за демократичними принципами. Неприпустимість методологічного примусу. «Any thing goes» – припустимо все.

Л. Лаудан роль традиції у розвитку наукового знання. Л. Лаудан виступає з різкою критикою традицій позитивізму, релятивізму. Наука є певним прогресивним інститутом проти соціальних проблем. Наука, на думку Л. Лаудана, є типом діяльності, націленим на рішення проблем. Емпірично або концептуально розв'язана проблема складає основу наукового прогресу. Метою науки є зробити максимально значимими емпірично вирішені проблеми і знизити значення аномальних емпіричних і концептуальних проблем, доки ще не вирішених. Коли замінюємо одну теорію на іншу, лише тоді це можна вважати прогресом, коли нова теорія краще за стару допомагає в розв'язанні задач. Традиція в науці є механізмом накопичення знання. Кожна традиція дослідження складається з певного числа специфічних теорій. Крім того, кожна традиція має певні метафізичні і методологічні особливості і проходить цілу низку різних уточнюючих формулювань.

«Кейс стадієс» – ситуаційні дослідження. «Кейс стадієс» як перехрестя усіх можливих аналізів науки, які сфокусовані в одній точці, для того, щоб реконструювати одну подію із історії науки. Це міждисциплінарна методологія аналізу індивідуальних суб'єктів, локальних групових світоглядів і ситуацій. Вона полягає у твердженні щодо унікальності культурного об'єкту, неможливості його прояснити на основі загальних законів. Кейс стадієс – метод ситуаційного аналізу, ретельного аналізу конкретних ситуацій, наприклад, наукового відкриття, яке було зроблено певними вченими в контексті певних ідей і соціальних обставин свого часу, що стануть при застосуванні даного методу предметом ретельного аналізу. Будь-яке наукове дослідження буде розглянуто з урахуванням соціокультурних особливостей епохи, традицій, впливу на науку з боку теології, пануючої ідеології, тощо. Завдання «кейс стадієс» є всебічний ретельний аналіз наукового

відкриття. До недоліків ситуаційних досліджень слід віднести фіксацію на одному науковому відкритті чи науковій події і, як наслідок, певну фрагментацію картини в цілому.

Список рекомендованих джерел та літератури за темою:

1. Гейзенберг В. Зміни структури мислення у розвитку науки. Кроки за горизонт. URL: <https://ibl.pp.ua/3/000992.html>
2. Добронравова І. С., Білоус Т. М., Комар О. В. Новітня філософія науки. Підручник. К.: Логос, 2009. 206 с.
3. Дротенко Л.Г. Філософія наукового пізнання. Підручник. К.: Б/в, 2010. 224 с.
4. Жигилій Н.В. Філософія науки і техніки. Полтава: Полт. НТУ, 2006. 106 с.
5. Кун Т. Структура наукових революцій. URL: <http://psylib.ukrweb.net>
6. Лакатос І. Методологія науково-дослідницьких програм. URL: <http://philsci.univ.kiev.ua>
7. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів: Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 2000. 296 с.
8. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. Львів: Ахілл, 2005. 320 с.

Питання для самоконтролю:

1. В чому полягає наступність у розвитку наукових знань? Охарактеризуйте єдність кількісних і якісних змін у розвитку науки.
2. Охарактеризуйте кумулятивну концепцію кількісного росту знання (ідеї Г. Галілея, Е. Маха й інших). У чому полягає суть кумулятивістської концепції зростання наукового знання? Кумулятивізм та антикумулятивізм.
3. Конвенціоналізм А. Пуанкаре. Які наукові підстави і основні ідеї конвенціоналізму? Як вирішували вимогу об'єктивності знання представники конвенціоналізму?
4. В чому полягає суть критичного раціоналізму К. Поппера?
5. В чому полягає проблема демаркації наукового і ненаукового знання? Принцип фаллібалізму.
6. В чому полягає суть принципу фальсифікації? Чи може цей принцип бути критерієм демаркації наукового і ненаукового знання?
7. Охарактеризуйте проблему росту наукового знання.

8. Концепція теорії «трьох світів» – фізичного, ментального і «миру об'єктивного знання». Чи є світ об'єктивного знання автономним? Як відбувається взаємодія світів?
9. В чому полягає суть концепції особистісного знання М. Полані?
10. Які два періоди у розвитку будь-якої науки виокремив Т. Кун? Що таке парадигма? Які функції і завдання парадигми?
11. В чому полягає суть наукової революції?
12. Яку роль відіграє наукове співтовариство в науковій революції?
13. Чи можливо порівняння і співвіднесення парадигм?
14. Що відбувається з парадигмою у період нормальної науки?
15. Наукові революції – це прогрес чи регрес у розвитку науки? Якої думки Ви дотримуетесь?
16. Революції в науці – це окремі події або перманентні процеси (на думку Дж. Агассі)? Три точки зору на розвиток науки.
17. В чому полягає побоювання вченого втратити контакт зі своїми колегами і що внаслідок цього може відбутися? Чи погоджуєтесь Ви з цим?
18. Чи консервативні вчені поважного віку? Чи є, на Вашу думку, консервативними канони науки?
19. Чи є консерватизм властивістю характеру або це властивість мислення?
20. Що таке перманентна революція?
21. В. Гейзенберг і його робота «Зміна структури мислення в розвитку науки». Чому В. Гейзенберг не використовував термін «революція»?
22. Що таке науково-дослідницька програма на думку І. Лакатоса? Яка структура науково-дослідницьких програм?
23. Які функції науково-дослідницьких програм в науці?
24. Які дві стадії розвитку науково-дослідницьких програм виокремив І. Лакатос?
25. Особливості НДП. Назвіть НДП у сучасній науці.
26. Що є наукою, на думку П. Фейєрабенда? Чи існує єдиний науковий метод?
27. Що таке «плюралізм в науці»? В чому суть принципу проліферації?
28. Чи існує авторитет в науці? Чи можливий науковий шовінізм?
29. Як впливають наукові співтовариства на роботу вченого?
30. Чи можливий методологічний примус в науці? В чому сутність девізу «Any thing goes» - припустимо все?

31.Що таке «Кейс стадієс» – ситуаційні дослідження? В чому суть цього методу? Які завдання «кейс стадієс»? Які переваги і недоліки ситуаційних досліджень?

ТЕМА 3. МИСТЕЦТВО І ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЯК ЗАСОБИ ПІЗНАННЯ СВІТУ

Структура теми:

- 1. Феноменологія як вихід за межі природних настанов.*
- 2. Мистецтво як досвід вмирання емпіричного «я».*
- 3. Про сутність і призначення мистецтва. Поняття «відсторонення».*
- 4. Про досвід відсторонення речей в науці.*

Для опанування даної теми треба розглянути феноменологію в контексті засобів пізнання світу. Здобувачам слід звернути увагу на можливість розглянути феноменологію як вихід за межі природних настанов. Також необхідно звернути увагу на аналіз мистецтва як досвіду вмирання емпіричного «я», проаналізувати поняття «відсторонення». Здобувачам пропонується проаналізувати джерела та літературу за зазначеною темою і визначити можливість використання досвіду вмирання власного емпіричного «я», поняття «відсторонення» в науці.

Феноменологія як вихід за межі природних настанов. Феноменологія і мистецтво мають спільні витoki. Феноменологія є універсальною наукою про сутності, як вони надані чистій, не заму́тненій свідомості. Вона принципово відрізняється від всіх інших наук, які, незважаючи на відмінності між ними, все ж таки залишаються в межах буденної емпіричної свідомості і в своїх судженнях впливають з тієї ж таки свідомості. До наук з природною настановою Е. Гуссерль відніс всі природничі науки, науки про матеріальну природу і науки про живих істот з їх психофізичною природою, так і всі науки про дух, а саме, історію, науки про культуру, будь-які соціологічні дисципліни. Всі ці дослідницькі науки об'єднує те, що вони є науками про «факти». Феноменологія, на відміну від усіх цих наук, з самого початку відмовилася від суджень про просторово-часові, онтологічні аспекти буття. Це стосується навіть тих положень, які розроблені в галузі

природного світу науки і відрізняються «повною очевидністю». Феноменолог звертається до світу, використовуючи зовсім інші настанови. Виключаючи увесь емпіричний світ (або беручи його в дужки), феноменолог має виключити (або взяти в дужки) емпіричного-себе (трансцендентальна редукція). Тоді залишається чисте трансцендентальне Ego, яке може сприймати ейдоси (чисті сенси) речей (предметів, подій, будь-якого явища, в тому числі і людини). Ноези (модуси свідомості) констатують і утримують предметність свідомості – ноєму (або інтенціональний корелят ноетичного акту). Центральним ядром ноєми є чистий сенс. При цьому цей сенс не утворюється чистим «я», а відноситься до того, що постійно перебуває в предметі, що залишається тотожним, незважаючи на всі зміни інтенціональних переживань. Таким чином, йдеться не про «що» світу, а про «як»: як мені надано світ крізь призму очищеної від емпірики свідомості.

Мистецтво як досвід вмирання емпіричного «я». Мистецтво в своїх витоках йде тим самим шляхом, з тією лише різницею, що коли його представникам необхідно надати відповідь за свій шлях, вони не використовують такої складної термінології і не намагаються остаточно диференціювати ті ж предметності, з якими вони зіштовхуються.

Досвід кожного справжнього митця по суті своєї екстатичний і може розглядатися як досвід вмирання, смерті емпіричного «я». Якщо така докорінна зміна в митці не відбулася, якщо він і надалі знаходить своє «я», що існує в певному просторово-часовому топосі, не йдеться про творчий акт і, звісно, не йдеться про його результат – витвір мистецтва. Саме про це ще за багато тисячоліть до появи феноменології розповідає нам давній міф про Орфея.

Існує багато інтерпретацій цього міфу. Одна з самих розповсюджених інтерпретацій така: Орфей (а разом з ним і кожен, хто відчуває себе митцем), має перейти межу цього світу, світу емпіричного, світу просторово-часової визначеності, має опинитися у світі смерті, в тому світі, де просторово-часові параметри відсутні. Досвід смерті дає право митцю вести за собою Еврідіку, яка символізує цілісний образ витвору мистецтва в його неподільному цілому. Але вивести цій «витвір» на поверхню, у світ зримих просторово-часових форм, в його первісному вигляді митець не може. Ближче до виходу у зримий світ він втрачає свою Еврідіку і виводить на світ лише невиразний спогад про таїнство зустрічі.

Про необхідність втрати свого емпіричного «я» неодноразово говорили і Стефан Малларме, і Франц Кафка, і Марсель Пруст, і Райнер Марія Рільке.

Те, що звичайні люди, називають «реальністю», такою насправді не є, і митець, розуміючи це, намагається перейти від так званої реальності до істинної реальності. Перебуваючи в межах істинної реальності, сприймаючи в свою душу в акті розумного спостереження чисті сутності, ноумени речей, він повертається в реальність нижчого порядку, задля того, щоб в чуттєвому образі зафіксувати побачене ним. І на межі переходу з одної сфери в іншу народжується витвір мистецтва. Ми, хто сприймає чуттєвий образ зафіксованої ним реальності, йдемо «зворотнім шляхом» і відповідно до пройденого нами шляху підіймаємося до світу сутностей. Митець каже Смерті «так», задля того, щоб у відсутності усіяких меж, знайти її площину, де вона перетворює витвір на Слово про суще. Саме стикання з мистецтвом, його сприйняття, вивчення, осмислення змушує нас вбачати в смерті іншу сторону життя і сприймати смерть як виток, який дає початок життя.

Здається, зі втратою емпіричного «я», митець втрачає і весь світ. Про що ж йому говорити, якщо він втратив себе? – виникає таке запитання. Але виявляється, що лише «відсутність» митця як емпіричного індивіду, дає йому можливість бути присутнім в усіх речах і речам через нього, начебто відсутнього, виявлятися такими як вони є самі по собі. Жертвуючи собою, митець стає місцем лише удаваної порожнечі, а насправді – «повноти сенсу». Відтоді він не зможе відвернутися ані від одної живої істоти, ані від однієї частини світу, якими б негідними або неприємними вони не здалися б людині, яка зберегла по відношенню до світу емпіричну установку.

Про сутність і призначення мистецтва. Поняття «відсторонення». Про сутність і призначення мистецтва завжди точилися дискусії. Одна з них відбулася на початку ХХ століття. У цей період були широко розповсюджені наступні гасла: «мистецтво – це мислення образами»; «без образу немає мистецтва, а саме поезії»; «поетичне мислення образами пояснює невідоме через відоме»; «метою образності є наближення значення образу до нашого розуміння». Ці гасла залишилися нам у спадок від Олександра Потебні та його школи. «Мистецтво – це мислення образами» – перше, що ми чуємо, якщо запитуємо про об'єднуючі характеристики усіх видів мистецтва. Але на початку ХХ

століття дана теза викликала дискусії. В даній дискусії взяв участь і В. Шкловський. В статті «Мистецтво як прийом» він відстоює точку зору, що образне мислення не є тим, що об'єднує усі види мистецтва або навіть не лише всі види словесного мистецтва, образи не є тим, зміна чого є сутністю змін у поезії. Метою мистецтва, на його думку, є надати нам відчуття речі, як видіння, а не як впізнання. Прийомом мистецтва він вважає прийом «відсторонення» речей і прийом утрудненої форми, яка збільшує трудність і час сприйняття.

Відсторонення – поняття широке і мінливе. Якщо йдеться про відсторонення як вивід речі з автоматизму (сприйняття), то в мистецтві відсторонити дійсність можна різними способами, в тому числі за допомогою грубого насилля над «мовою» мистецтва і над самою природою сприйняття. Відсторонене сприйняття митця протистоїть звичному сприйняттю світу звичайної людини. Він не лише уявляє речі «сторонніми», а й такими їх сприймає.

Отже, митець, долаючи чужий, названий до нього світ, повертається до самих речей. Він нічого не домислює і нічого їм не нав'язує. Так, давно знані речі насправді стають начебто такими, як би ми їх побачили вперше: ні те, що назване перед нами, а те, що складно впізнати. Це звісно стосується і не лише вишукані, витончені речі, а й звичайні предмети, які завжди поряд з нами і ми майже не звертаємо на них уваги. За виключенням прагматично-утилітарної ситуації, вони так і залишаються нами не поміченими.

Найкращі приклади знаходимо в поезії Павла Мовчана, зокрема в його збірці «Ти». І це бачення виправдане, та все ж хвилює на неповноту. Поезія Павла Мовчана нагадує лінзу, що збирає світло. Кожен рядок цього твору є підтвердженням відстороненого бачення митця: благоговіння перед речами, безумовне прийняття світу в усьому його нескінченному різноманітті. Перебуваючи у світі природної установки, ми ніколи не розпізнаємо того, що вочевидь відкривається поетичному сприйняттю. Необхідно лише зуміти побачити.

Про досвід відсторонення речей у науці. Виникає питання: чи щось подібне відбувається в науці з вченими, адже вчений той самий митець, який створює щось нове? Прагнучи до пізнання навколишнього світу, чи вчений залишається в межах природних настанов, чи як митець відсторонюється від них? Аналізуючи яскраві відкриття, що відбулися в науці, починаєш замислюватися над тим, чи не виходили видатні вчені за

межі природних настанов задля того, щоб наблизитися до сутності речей чи природних явищ. Складно раціонально пояснити яскраві ідеї Н. Тесли або А. Ейнштейна. Чи не відсторонялися вони від реального світу задля того, щоб краще його ж таки зрозуміти? Чому люди епохи Відродження прагнули бути обізнаними в різних галузях науки і мистецтва? Відомі художники робили наукові відкриття, а талановиті скульптори писали гарні вірші. Можливо задовго до нас вони зрозуміли, що наука не може бути лише раціональною або рухатися емпіричним шляхом. Чим же тоді є евристичні відкриття як не відстороненням від раціонального, виходом за його межі. Отже, феноменологія і мистецтво поставили перед нами інше запитання: чи треба науковцю повністю занурюватися в свою роботу, зрозуміти її лише як раціональне або емпіричне дослідження, чи треба відсторонитися, вийти за межі власного емпіричного «я» і намагатися проникнути у саму сутність речей, явищ і подій.

Список рекомендованих джерел та літератури за темою:

1. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. /пер. Е. Причепій. *Сучасна зарубіжна філософія*. Течії і напрями. К.: Ваклер, 1996. С. 61-94.
2. Гуссерль Е. Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія. Вступ до феноменологічної філософії. *Філософська думка*. 2002, № 3. С. 134-149.
3. Гуссерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки. К.: ППС-2009, 356 с.
4. Гуссерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / пер. і післямова В.Кебуладзе. Харків.: Фоліо, 2018. 372 с.
5. Гуссерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології / пер. з нім. і коментарі В.Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
6. Гуссерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології / пер. з нім. Андрій Вахтель. К.: Темпора, 2021. 304 с.
7. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенко. К.: Український Центр духовної культури, 2001. 552с.
8. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. Львів: Ахілл, 2005. 320 с.

Питання для самоконтролю:

1. Методологічні принципи феноменології і основні принципи мистецтва.
2. «Що» світу і «як» світу. В чому різниця даних настанов?
3. «Смерть автора» и феноменологія.
4. В чому полягає сутність прийому «відсторонення» речей?
5. Що означає «дійсне життя» і чому «дійсним життям» М. Пруст вважає літературу?
6. Назвіть переваги використання феноменологічного підходу щодо мистецтва.
8. Чи можливо застосування досвіду відсторонення від речей в сучасній науці?

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧА

Завдання для самостійної роботи до Теми 1

1. Підготовка усних відповідей на контрольні запитання до семінарських занять.
2. Ознайомлення зі статтею Дж. Холтона «Що таке «антинаука»?» і підготувати усні відповіді на питання:
  - 2.1. Чому існування «антинауки» повинно викликати у нас занепокоєння?
  - 2.2. Що таке «антинаука»? Чи погоджуєтеся Ви з визначенням антинауки, яке було наведено Дж. Холтоном?
  - 2.3. Які три фактори можуть зменшити вплив науки на наше життя? Чи погоджуєтеся Ви з автором?
  - 2.4. Чому виникає необхідність створення певної «картини світу»?
  - 2.5. Які якості повинна мати «людини модерна»? Чи вважаєте Ви себе «людиною модерну»?
  - 2.6. Чи є можливість «виправити положення» в сучасній науці?
3. Підготувати усну доповідь або написати коротке есе за темою: «Вплив політичних та соціально-історичних фактів на розвиток науки у ХІХ-ХХ ст.» Тема може бути змінена або уточнена після узгодження з викладачем.
4. Підготувати усну доповідь або написати коротке есе за темою: «Проблеми етики та відповідальності вченого за подальше використання його винаходів» або «Прикладна наука ХХІ століття: вплив замовника на

подальший хід дослідження». Тема може бути змінена або уточнена після узгодження з викладачем.

Завдання для самостійної роботи до Теми 2

1. Підготовка усних відповідей на контрольні запитання до семінарських занять;

2. Ознайомитися з 1 (Критерії емпіричного характеру теоретичних систем) і 3 (Епістемологія без суб'єкту, який пізнає) розділами книги **К. Поппера «Логіка і зростання наукового знання»** та підготувати усні відповіді на питання:

2.1. В чому полягає суть «юмовської проблеми індукції»? Яке вирішення цієї проблеми пропонує К. Поппер?

2.2. В чому полягає суть принципу верифікації? Яка доля законів науки, які неможна звести до висловлювань спостереження?

2.3. Як К. Поппер формулює принцип фальсифікації? Чи погоджуєтеся Ви з тим, що принцип фальсифікації може бути критерієм демаркації наукового і ненаукового знання?

2.4. Що таке «третій світ» на думку К. Поппера? Які «мешканці» перебувають у цьому третьому світі? Як він «взаємодіє» з першим і другим світами?

2.5. Чи переконав Вас К. Поппер у існуванні, необхідності, автономності і впливі на Вас третього світу?

3. Підготувати усну доповідь по одному з розділів книги **Т. Куна «Структура наукових революцій»**;

4. Прочитати статтю **Дж. Агассі «Революції в науці - окремі події або перманентні процеси?»** та підготувати усні відповіді на питання:

4.1. Назвіть три концепції росту наукового знання, які наведені в статті. Яка з трьох концепцій, на Ваш погляд, найбільш повно і адекватно відображає ті події, які відбуваються в науці?

4.2. Чи слід вважати побоювання вченого втратити контакт зі своїми колегами як важливий уваги фактор? Чому?

4.3. В чому, на Ваш погляд, полягає відмінність між радикалізмом та традиціоналізмом?

4.4. В чому, на Ваш погляд, може проявитися консерватизм старшого покоління вчених? Чи є він чимось виправданим?

4.5. Чи можна застосувати термін «консерватизм» до канонів науки? Що таке критерії науковості?

4.6. Що для означає бути прогресивним вченим? Яке Ваше ставлення до консерваторів?

4.7. У чому, на Ваш погляд, полягає перевага бути відкритим до нових проблем?

5. Прочитати статтю **І. Лакатоса «Методологія науково-дослідницьких програм»** та підготувати усні відповіді на питання:

5.1. З яких частин складається НДП? Назвіть відмінність між позитивною та негативною евристиками.

5.2. Чи може одна і та ж сама теорія бути позитивною та негативною евристикою?

5.3. Чому негативна евристика заперечує використання *modus tollens* коли йдеться про твердження, що включені до «твердого ядра»?

5.4. На який елемент НДП націлено головний удар з боку емпіричних перевірок?

5.5. В чому різниця між «теоретичним» та «емпіричним» прогресом для НДП?

5.6. В якому випадку вченим слід відмовитися від твердого ядра програми?

5.7. Яку науку можна назвати «зрілою наукою»? Чи існує догматизм в науці?

6. Прочитати статтю **В. Гейзенберга «Зміна структури мислення в розвитку науки»** та підготувати усні відповіді на питання:

6.1. Чому В. Гейзенберг не використовує щодо певних наукових подій термін «революція»?

6.2. Як саме автор визначив поняття «наукова революція»? Чи погоджуєтесь Ви з таким визначенням?

6.3. Чи легко відбуваються зміни в структурі мислення?

6.4. Чому відбуваються наукові революції? Чи хтось має бажання зруйнувати або радикально змінити існуючу парадигму?

6.5. Чому і коли виникає супротив цим змінам?

6.6. Як, на думку В. Гейзенберга, відбуваються наукові революції? Чи погоджуєтесь Ви з ним?

Завдання для самостійної роботи до Теми 3

1. Проаналізуйте основні методологічні принципи феноменології.
2. Проаналізуйте основні методологічні принципи мистецтва.

3. Чому для того, щоб проникнути у сутність речей необхідне емпіричне вмирання «я»?

4. Про досвід відсторонення речей в науці. Чи відбувається відсторонення при науковому відкритті?

5. Пригадайте наукові відкриття, які вразили Вас найбільше?

6. Чи відбувалися ті відкриття емпіричним шляхом чи раціональним? Чи вони були евристичними?

7. Пригадайте найбільш відомі евристичні наукові відкриття. Проаналізуйте чи відбувалася досвід відсторонення речей в цих відкриттях.

8. Підготувати усну доповідь або написати коротке есе за темою: «Феноменологія як вихід за межі природних настанов». Тема може бути змінена або уточнена після узгодження з викладачем.

9. Підготувати усну доповідь або написати коротке есе за темою: «Мистецтво як досвід вмирання емпіричного «я»». Тема може бути змінена або уточнена після узгодження з викладачем.

10. Підготувати усну доповідь або написати коротке есе за темою: «Досвід відсторонення речей та евристичні відкриття.». Тема може бути змінена або уточнена після узгодження з викладачем.

ТЕМАТИКА ЕССЕ

Авторами надана орієнтовна тематика ессе, оскільки написання ессе не є обов'язковим. Тема реферату може бути запропонована здобувачем самостійно і погоджена з викладачем.

1. Наукове та ненаукове пізнання. Різноманітність форм ненаукового пізнання.

2. Особистісне та колективне знання.

3. Віра та знання.

4. Пізнання та мова.

5. Знання про минуле, сьогодення і майбутнє як компоненти когнітивного процесу.

6. Сприйняття як джерело знання і вид пізнання.

7. Інтуїція як проблема епістемології.

8. Свідоме і несвідоме як предмет теорії пізнання

9. Емпіричне і теоретичне в науковому пізнанні.

10. Методологічна концепція логічного аналізу (Б. Рассел, Л. Вітгейнштейн).
11. Розмежування методології природничих і гуманітарних наук неокантіанством (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт).
12. Методологічна концепція конвенціоналізму (А. Пуанкаре)
13. Методологічна концепція критичного раціоналізму (К. Поппер).
14. Методологічні концепції історизму (Т. Кун, С.Тулмін).
15. Методологічний потенціал герменевтики.
16. Феноменологія та естетика символізму.
17. Феноменологія та естетика акмеїзму.
18. Феноменологічна настанова та прийом «відсторонення».
19. Феноменологія та бібліографічний підхід до мистецтва.
20. Феноменологія про схематичності літературного витвору.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Передумова виникнення науки.
2. Що таке наука.
3. Знання повсякденне і знання наукове. Види позанаукового знання.
4. Пізнання. Форми пізнання.
5. Періодизація науки.
6. Особливості давньогрецької науки, її зв'язок з філософією. Вплив на науку соціокультурних особливостей тогочасного суспільства.
7. Наука в період середньовіччя або богословська наука. Вплив теології на розвиток науки.
8. Наука в епоху Відродження.
9. Становлення сучасної науки (XVII ст.).
10. Вплив ідей просвітництва на розвиток науки.
11. Виникнення «професійної науки» та професії «вчений» у XIX-XX ст.
12. Вплив політичних та соціально-історичних фактів на розвиток науки у XX ст. Проблеми етики та відповідальності вченого за подальше використання його винаходів.
13. Прикладна наука XXI століття. Вплив замовника на подальший хід дослідження.
14. Наука та позанаукові види знання. Дж. Холтон «Що таке «антинаука»?»

15. Кумулятивна концепція розвитку наукового знання.
16. Конвенціоналізм – положення науки як домовленості між вченими.
17. Концепція «трьох світів» К. Поппера. Теорія пізнання без того, хто пізнає.
18. Концепція особистісного знання М. Полані.
19. Структура наукових революцій Т. Куна. Вплив «наукової спілки» на розвиток науки.
20. НДП І. Лакатоса то роль евристичних відкриттів у науці.
21. Кейс-стадієс: вплив соціокультурних факторів на розвиток науки.
22. Анархічна епістемологія П. Фейєрабенда. Концепція методологічного плюралізму.
23. Роль традицій у науці за В. Гейзенбергом.
24. Революції в науці – окремі події або перманентні процеси (на думку Дж. Агассі). Постать вченого у вирії наукових революцій.
25. Біоепістемологія К. Лоренца. Вплив розвитку пізнавального апарату людини на процес пізнання.
26. Теорія генетичної епістемології Ж. Паже. Концепція стадіального розвитку мислення. Роль інтуїції в науці.
27. Концепція «дослідницьких традицій» Л. Лаудана.
28. Методологічні принципи феноменології та основні принципи мистецтва.
29. «Що» світу і «як» світу. В чому різниця даних настанов?
30. «Смерть автора» та феноменологія.
31. В чому полягає сутність прийому «відсторонення» речей?
32. Що означає «дійсне життя» і чому «дійсним життям» М. Пруст вважає літературу?
33. Назвіть переваги феноменологічного підходу до мистецтва.
34. Чи можливо застосування досвіду відсторонення від речей в сучасній науці?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Білецький І. П. Філософія науки: навч. посіб./ І. П. Білецький [і ін.]. Х.: ХНЕУ, 2005. 128 с.
2. Гейзенберг В. Зміни структури мислення у розвитку науки. Кроки за горизонт. URL: <https://ibl.pp.ua/3/000992.html>

3. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. / пер. Е. Причепій / *Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями*. К.: Ваклер, 1996. С. 61-94.
4. Гуссерль Е. Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія. Вступ до феноменологічної філософії. *Філософська думка*. 2002, № 3. С. 134-149.
5. Гуссерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки. К.: ППС-2009, 356 с.
6. Гусерль Е. Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки / пер. і післямова В. Кебуладзе. Харків.: Фоліо, 2018. 372 с.
7. Гуссерль Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології / пер. з нім. і коментарі В. Кебуладзе. Харків: Фоліо, 2020. 348 с.
8. Гуссерль Е. Картезіанські медитації. Вступ до феноменології / пер. з нім. Андрій Вахтель. К.: Темпора, 2021. 304 с.
9. Дротенко Л.Г. Філософія наукового пізнання. Підручник. К.: Б/в, 2001. 224 с.
10. Добронравова І. С. Філософія та методологія науки : підручник для вищ. навч. закладів / КНУТШ. К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. 223 с.
11. Добронравова І. С. Новітня філософія науки: підручник для студ. філософських фак. університетів і аспірантів (для складання кандидатського іспиту з філософії та філософії науки). Київ: Логос, 2009. 244 с.
12. Жигилій Н. В. Філософія науки і техніки. Полтава: Полт. НТУ, 2006. 106 с.
13. Ільїн В. В. Теорія пізнання. Соціальна епістемологія. Соціологія знання. К. Академічний Проект, 2020. 240с.
14. Історія філософії: теорія та методологія : Збірник наукових праць / КНУТШ; Відп. за видання В. А. Бугров. Київ : Київський університет, 2006. 162 с.
15. Кун Т. Структура наукових революцій. URL: <http://psylib.ukrweb.net>
16. Лакатос І. Методологія науково-дослідницьких програм. URL: <http://philsci.univ.kiev.ua>
17. Марчук М. Г. Ціннісні потенції знання. Чернівці: Рута, 2001. 319 с.
18. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. Львів: Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 2000. 296 с.

19. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. Львів: Ахілл, 2005. 320 с.
20. Ратніков В. С. Історія та філософія науки. Хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. III-IV рівнів акредитації. Вінниця: Нова Книга, 2009. 411 с.
21. Рижко Л. В. Науковий простір: філософський і науковознавчий аспекти. Київ, 2000. 301 с.
22. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. М. М. Самардак. К. : Парапан, 2011. 203 с.
23. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: підручник для студ. вищих навч. закл. Л.: Світ, 2006. 152 с.
24. Семенюк Е. П. Філософія сучасної науки і техніки: [підручник]. Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 305 с.
25. Тулмин С. Концептуальні революції в науці. URL: <http://philsci.univ.kiev.ua/biblio/Tulmin.htm>
26. Філософія науки: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл./ Л. В. Фірсова [і ін.]; Х.: ППВ «Нове слово», 2003. 335 с.
27. Філософія науки та інноваційного розвитку/ Л. А. Чекаль та ін.; за наук. ред. проф. Л. А. Чекаля. К.: Ніжин, 2011. 327 с.
28. Філософія науки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Афанасьєва. Мелітополь: Люкс, 2011. 207 с.
29. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: Навч. посіб. К.: Парапан, 2011. 203 с.
30. Штанько В.І. Філософія та методологія науки. Навчальний посібник Харків: ХНУРЕ. 2002 С.122 – 135.
31. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. К.: КНУШ, 2000. 252 с.
32. Шашкова Л. О. Гуманітарне пізнання: нові виклики епістемології *Вісник Національного авіаційного університету: Філософія. Культурологія.* 2006. № 1(3). С. 57-63.
33. Шевченко В. І. Концепції пізнання в українській філософії: Курс лекцій для вищих навчальних закладів. К., 1996. 290 с.
34. Штанько В. І. Філософія і методологія науки: навч. посіб. для магістрантів та аспірантів вищ. навч. закл. Х.: ХНУРЕ, 2002. 298 с.

Додаткова

1. Башляр Г. Фрагменти поетики вогню / пер. з фр. Р.В. Мардера. Харків: «Фоліо», 2004. 143 с.
2. Гейзенберг В. Кроки за обрій URL: <https://ibl.pp.ua/3/000992.html>
3. Декарт Р. Метафізичні розмисли / пер. з фр. З. І. Борисюк. Київ: Юніверс, 2000, С. 21-298.
4. Кант І. Критика чистого розуму / пер. з нім. І. Б. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
5. Кант І. Відповідь на питання: що таке просвітництво? «*Vsesvit*». 1989. № 4. С. 135-138.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

<http://lib.onu.edu.ua/> Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

<http://www.nbuv.gov.ua/> Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

<http://www.library.univ.kiev.ua/> Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<http://www.filosof.com.ua/> Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/dict.html> Найвидатніші філософи світу та України

<http://www.ognb.odessa.ua/> Одеська національна наукова бібліотека

<http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html> Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<http://plato.stanford.edu/> Філософська енциклопедія Станфордського університету. (Англійською мовою).

Навчальне видання

**НАУКА В СИСТЕМІ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ**

Методичні вказівки з вибіркового курсу
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 034 «Культурологія»

Укладачі:

Готинян-Журавльова Віталія Віталіївна
Сумченко Ірина В'ячеславівна

В авторській редакції

Затверджено авт. 16.12.2022. Зам. № 25/36.

Видавець і виготовлювач:

Назарчук С. Л.

65009, Одеса, Фонтанська дорога, 10.

Тел.: 050 905 23 77. Е-mail: selen_odessa@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7024 від 23.12.2019